SUBJEKTIVNĚ VNÍMANÁ PRACOVNÍ SCHOPNOST UČITELŮ STŘEDNÍCH ŠKOL

SUBJECTIVELY PERCEIVED WORKING ABILITY OF UPPER-SECONDARY SCHOOL TEACHERS

Klára Harvánková[1]

[1] Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Učitelé hrají klíčovou roli v rozvoji celého školského systému. Přesto nejen český vzdělávací systém stojí před otázkou, jak se vyrovnat se stárnoucími učitelskými sbory a s nízkou mírou absolventů. Jedním z možných přístupů k řešení těchto výzev je koncept pracovní schopnosti. Cílem příspěvku je na základě analýzy 14 polostrukturovaných rozhovorů představit první výsledky, které hlouběji odkrývají subjektivní vnímání a podporu pracovní schopnosti učitelů středních škol. Prvotní analýzy například ukazují, že pracovní schopnost je z pohledu středoškolských učitelů vnímána především jako vlastní zodpovědnost, do které rozdílnou mírou vstupují další okolnosti jako je nezdravý životní styl učitelů SŠ, vyšší míra stresu či absentující zpětná vazba ze strany vedení.

Klíčová slova: *pracovní schopnost, učitelé, životní styl*

Abstract

Teachers play a key role in the development of the whole school system. Nevertheless, it is not only the Czech education system that faces the question of how to cope with aging teaching staff and low graduation rates. One possible approach to address these challenges is the concept of work ability. The aim of the paper is based on the analysis of 14 semi-structured interviews to present the first results, which more deeply reveal the subjective perception and support of the work ability of upper-secondary school teachers. Initial analyses, for example, show that, from the point of view of upper-secondary school teachers, work ability is perceived primarily as their responsibility, to which other circumstances, such as the unhealthy lifestyle of secondary school teachers, higher level of stress, or absent feedback from management.

Keywords: *work ability, teachers, lifestyle*

1 Úvod

Stárnutí populace v Evropě je dlouhodobým trendem, které nevyhýbá ani učitelské profesi. Mimořádné šetření MŠMT z března 2019 mj. upozorňuje na rychle stárnoucí učitelské sbory, kdy průměrný věk učitele v regionálním školství ve školním roce 2018/2019 byl 47,2 let. Tento negativní trend rovněž potvrzuje rovněž mezinárodní šetření TALIS 2018 (OECD, 2020). Současná věková struktura učitelů, společně s nízkou mírou absolventů učitelských studijních programů nastupujících do škol indikují do budoucna ve vyšším sekundárním školství vážné problémy. Jedním z možných přístupů zaměřující se na oblast stárnoucí pracovní síly je koncept pracovní schopnosti (Ilmarinen, 2007).

2 Teoretická východiska

V odborné literatuře nenalezneme jednotné vymezení konceptu pracovní schopnosti. V obecné rovině je pracovní schopnost definována jako multidisciplinární koncept, který v sobě zahrnuje individuální a pracovní faktory, které jsou nezbytné pro schopnost člověka vyrovnat se s jeho pracovním životem (Ilmarinen & Rantanen, 1999). V oblasti pracovního lékařství je obvykle pracovní schopnost vymezena jako rovnováha mezi osobními zdroji pracovníka (zdraví a funkční kapacita, kompetence, jeho hodnoty a motivace) a pracovními podmínkami (jako je pracovní prostředí, podmínky práce, či styl vedení) (Ilmarinen, 2009). Osobní zdroje pracovníka se s věkem mění, zatímco pracovní požadavky se nemusí měnit souběžně s tím, nebo se mohou měnit pouze v důsledku globalizace nebo nástupu nových technologií. Pracovní schopnost v průměru klesá s věkem. Faktory související s prací i obecný životní styl mohou pak vysvětlovat poklesy a zlepšování pracovní schopnosti během stárnutí (Nygård, 2019). Stárnutí učitelské populace a aktuální proměny učitelské profese pak otevírají otázku udržení pracovní schopnosti učitelů i ve vyšším věku. Pracovní schopnost učitelů se tak dostává do popředí výzkumného zájmu, nejen z důvodu vysokého rizika stresu (srov. Vangelova et al., 2018).

3 Metodologie výzkumu

Dosavadní realizované výzkumy pracovní schopnosti byly realizovány především prostřednictvím kvantitativního výzkumného přístupu. Přesto se objevuje kritika, že kvantitativní přístup není schopen zachytit komplexnost daného

fenoménu (srov. např. Tengland, 2013). Cílem realizovaného výzkumu bylo prostřednictvím 14 polostrukturovaných rozhovorů s učiteli SŠ hlouběji prozkoumat jednotlivé dimenze pracovní schopnosti. Dílčími cíli je zjistit, jak učitelé SŠ přistupují k vlastní pracovní schopnosti a jak subjektivně vnímají podporu vlastní pracovní schopnosti. Sběr dat proběhl na podzim roku 2020. Pro analýzu dat byl zvolen induktivní přístup v kódování v programu ATLAS.ti. Na základě opakovaného pročítání a uspořádávání dat byly identifikovány klíčová témata, která rozkrývají oblast pracovní schopnosti učitelů: vlastní zodpovědnost za pracovní schopnost, spravedlivé ocenění, absence a potřeba zpětné vazby, zvládání změn.

4 Výsledky

Prvotní výsledky naznačují, že vnímaná pracovní schopnost učitelů středních škol je vnímaná jako jejich vlastní zodpovědnost, do které určitou měrou vstupují další okolnosti. Jednou z klíčových determinant pracovní schopnosti je oblast zdraví a životního stylu. Analyzovaná data ukazují na negativní trend špatného životního stylu učitelů a jeho souvislost se zdravotním stavem samotných učitelů. Spolu se stárnoucími učitelskými sbory se oblast podpory zdraví a životního stylu jeví jako klíčová pro udržení učitelů v profesi i ve vyšším věku. Důležitým aspektem pracovní schopnosti jsou pracovní podmínky, atmosféra v učitelském sboru, vztahy se žáky a kolegy a styl vedení školy. Pro učitele je klíčové vnímat podporu vedení především v obtížných situacích (např. komunikace s rodiči), zároveň na druhou stranu přiznávají, že jim chybí spravedlivé ocenění a konstruktivní zpětná vazba na jejich pracovní výkon, kterou se snaží získat především prostřednictvím žáků. Přestože učitelé reflektují nedostatek zpětné vazby, zároveň dodávají, že o ni vlastně nestojí, jelikož ji vnímají spíše jako nástroj kritiky nežli možnost dalšího rozvoje.

5 Závěry a diskuse

Dosavadní zjištění odkrývají jednotlivé dimenze, které vstupují do subjektivně vnímané pracovní schopnosti. Realizovaný výzkum hlouběji rozpracovává jednotlivé prediktory pracovní schopnosti, které byly identifikovány v již realizovaných studiích (srov. např. Hlaďo et al., 2020; Sottimano et al., 2017; Vangelova et al., 2018). Přestože můžeme v odborné literatuře zaznamenat samostatné výzkumy

věnující se jednotlivým výše uvedeným oblastem pracovní schopnosti (srov. např. Jansa & Kovář, 2010; Ptáček et al., 2018), tak právě prostřednictvím konceptu pracovní schopnosti mohou být jednotlivé determinanty propojeny v jeden ústřední koncept, který může pomoci objevit jednotlivé souvislosti a následně otevřít diskusi ohledně podpory stárnoucích učitelských sborů.

6 Literatura

Hlaďo, P., Dosedlová, J., Harvánková, K., Novotný, P., Gottfried, J., Rečka, K., Petrovová, M., Pokorný, B., & Štorová, I. (2020). Work ability among upper-secondary school teachers: Examining the role of burnout, sense of coherence, and work-related and lifestyle factors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(24), 1–23. https://doi.org/10.3390/ijerph17249185

Ilmarinen, J. (2007). The Work Ability Index (WAI). *Occupational Medicine*, *57*(2),160. https://doi.org/10.1093/occmed/kqm008

Ilmarinen, J., & Rantanen, J. (1999). Promotion of work ability during ageing. *American Journal of Industrial Medicine*, *36*(1), 21–23. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0274(199909)36:1+<21:AID-AJIM8>3. 0. CO;2-S

Ilmarinen, J. (2009). Work ability–A comprehensive concept for occupational health research and prevention. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, *35*(1), 1–5. https://doi.org/10.5271/sjweh.1304

Jansa, P., & Kovář, K. (2010). Vybrané determinant životního stylu učitelů základních škol. *Tělesná kultura*, *33*(1), 57–68.

Nygård, C. H. (2019). Preface to "Sustainable Work Ability and Aging". In C.H., Nygård, (Ed.) *Sustainable Work Ability and Aging* (ix–x). MDPI.

OECD. (2020). TALIS 2018 *Results (Volume II): Teachers and school leaders as valued professionals*. OECD Publishing.

Ptáček, R., Vňuková, M., Raboch, J., Smetáčková, I., Harsa, P., & Švandová, L. (2018). Syndrom vyhoření a životní styl učitelů českých základních škol. *Česká a Slovenská Psychiatrie*, *114*(5), 199–204.

Sottimano, I., Viotti, S., Guidetti, G., & Converso, D. (2017). Protective factors for work ability in preschool teachers, *Occupational Medicine*, *67*(4), 301–304. https://doi.org/10.1093/occmed/kqx031

Tengland, P. A. (2013). A qualitative approach to assessing work ability. *Work*, 44, 393–404. https://doi.org/10.3233/WOR-2012-1361

Vangelova, K.; Dimitrova, I., & Tzenova, B. (2018). Work ability of aging teachers in Bulgaria. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health. 31*(5), 593–602.